

Winid, Bogusław

"Awkward dominion. American political, economic and cultural relations with Europe 1919-1933", Frank Costigliola, London 1984 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 78/1, 145-148

1987

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Recenzowana pozycja w przekonujący sposób przybliży postać prezydenta Wilsona i lata I wojny światowej. Dzięki znakomitej narracji jest pasjonującą lekturą nie tylko dla specjalistów.

Halina Parafinowicz

Frank Costigliola, *Awkward Dominion. American Political, Economic and Cultural Relations with Europe 1919—1933*, Cornell University Press, Ithaca—London 1984, s. 379.

Polityce Stanów Zjednoczonych wobec Europy w okresie międzywojennym poświęcono wiele artykułów i monografii. Najnowsza praca nowojorskiego historyka Franka Costiglioli ma jednak znaczenie szczególne. Autor dąży do przedstawienia wzajemnych kontaktów w jak najszerszym kontekście, nie ograniczając się do spraw czysto politycznych, rozpatrując także problemy ekonomiczne, kulturalne i społeczne. Należy też do nielicznych badaczy amerykańskich, interesujących się historią stosunków Polski z USA. Jego artykuł „American Foreign Policy in the „Nut Cracker”: The United States and Poland in the 1920s”¹ pozostaje do dzisiaj najlepszym anglojęzycznym opracowaniem tematu. Próbę zrozumienia problemów II Rzeczypospolitej znajdujemy także w innych publikacjach autora².

Najnowsza jego monografia budzi więc zainteresowanie i nadzieje. Zostały one w dużym stopniu spełnione. Szeroką bazę źródłową rozprawy stanowią niepublikowane archiwalia zarówno amerykańskie jak i europejskie oraz liczne pamiętniki i materiały osobiste (*private papers*) czołowych dyplomatów i polityków tego okresu. Obszerny spis wykorzystanych artykułów i monografii zawiera główne pozycje anglo- i niemieckojęzyczne. W tytule swej pracy „Awkward Dominion” (Kłopotliwa Dominacja) Costigliola posłużył się sformułowaniem amerykańskiego teologa i politologa Reinholda Niebuhra, który już w 1930 r. tak właśnie określił związki amerykańsko-europejskie³.

Rozprawa liczy osiem rozdziałów. Pierwszy z nich poświęcony jest polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych w końcowym okresie kadencji Wilsona. Costigliola koncentruje uwagę na organizacji pomocy USA dla państw europejskich, rozpatrując zarówno jej ekonomiczne jak i polityczne znaczenie. Przytaczane są wypowiedzi kierującego pracami American Relief Administration Herberta Hoovera, iż żywność jest najlepszą bronią w walce o przywrócenie ładu i pokoju oraz przeciw rozprzestrzenianiu się rewolucji.

Następna część pracy prezentuje wewnętrzne uwarunkowania polityki zagranicznej USA po dojściu do władzy republikańskiej administracji Warrena Hardinga. Costigliola zwraca szczególną uwagę na działalność finansistów i bankierów amerykańskich (Benjamin Strong, Owen Young, Dwight Morrow, John P. Morgan jr., Thomas Lamont), których opinia miała nierzadko decydujące znaczenie przy podejmowaniu decyzji. Prowadzona przez nich „nieoficjalna dyplomacja” stała się jednym z kanonów polityki zagranicznej republikanów.

Analizie założeń i efektów polityki zagranicznej w latach 1921—1926 poświęcone są rozdziały 3 i 4. Według autora, w pierwszej połowie tego okresu możemy mówić zarówno

¹ F. Costigliola, *American Foreign Policy in the „Nut Cracker”: The United States and Poland in the 1920 s.*, „Pacific Historical Review” 48, February 1979, s. 85—105.

² F. Costigliola, *John B. Stetson, Jr. and Poland: The Diplomacy of a Prophet Scorned*, [w:] *U.S. Diplomats in Europe, 1919—1941* K. P. Jones, ed. Santa Barbara—Oxford 1981, s. 63—71 czy też F. Costigliola, *The United States and the Reconstruction of Germany in the 1920 s.*, „Business History Review” 50, Winter 1976, s. 477—502.

³ R. Niebuhr, *Awkward Imperialists*, „Atlantic Monthly” 145, June 1930, s. 670—675; R. Niebuhr, *Perils of American Power*, „Atlantic Monthly” 149, January 1932, s. 90—96.

o jej sukcesach jak i porażkach. Do pierwszych należy podpisanie układu pokojowego z Niemcami oraz Konferencja Waszyngtońska. Negatywy, zdaniem Costiglioli, to niestabilizowana sytuacja finansowa Europy, rzutująca niekorzystnie na rozwój światowego systemu gospodarczego. Dopiero przyjęcie Planu Dawesa, porozumienia w sprawie spłat długów wojennych oraz stabilizacja walut europejskich w oparciu o złoto unormowały sytuację. Przyjęcie przez mocarstwa europejskie amerykańskich planów i koncepcji rozwiązań kwestii finansowych, uważa Costigliola za szczytowy efekt „kłopotliwej dominacji”.

Następny rozdział zawiera analizę związków finansowo-gospodarczych Europy ze Stanami Zjednoczonymi. Szczególnie ciekawe są rozważania autora poświęcone współpracy amerykańsko-radzieckiej w latach dwudziestych oraz rysującym się zagrożeniem, osiągniętego z takim trudem, światowego ładu finansowego.

Kolejny fragment monografii, zatytułowany „Amerykanizacja Europy” prezentuje narodziny mitu powszechnej prosperity amerykańskiej oraz związanych z nim wyobrażeń o stylu życia i pracy mieszkańców USA. Ich żywą ilustrację stanowiły osobowości Henry Forda i Charlesa Lindberga, a również importowane masowo filmy hollywoodzkie. Costigliola przekonuje, iż istotną rysą w procesie amerykanizacji stało się wykonanie egzekucji na anarchistach Nicola Sacco i Bartolomeo Vanzettim.

Ostatnia część pracy ukazuje proces powolnego załamywania się koncepcji „nieoficjalnej” polityki republikańców wobec Europy. Jego początku należy doszukiwać się już w nieporozumieniach dotyczących rozbrojenia (Konferencja Genewska 1927) oraz zachwianiu Planu Dawesa. Wielki kryzys gospodarczy zwielokrotnił wagę kontrowersji. Niekorzystne, z punktu widzenia USA, wyniki konferencji w Lozannie, odejście mocarstw europejskich od standardu złotego pieniądza oraz gwałtowne zmiany polityczne w Niemczech, ostatecznie przekreśliły plany prezydenta Hoovera pokojowego „ustabilizowania” kontynentu.

Prezentując politykę amerykańską wobec zagadnień europejskich, Costigliola uwypukla jej nieoficjalny, głównie ekonomiczny charakter. Odrzucenie przez Senat Traktatu Wersalskiego i ogólna niechęć społeczeństwa USA do „starego” kontynentu, zmuszały polityków do poszukiwania nowych rozwiązań. Stanowiły je decentralizacja dyplomacji, powierzanie najistotniejszych misji i rokowań „nieoficjalnym” przedstawicielom rządu oraz naciski finansowo-gospodarcze. Polityka ta nie wymagała w większości przypadków aprobaty, niechętnego jakimkolwiek związkom z Europą, Kongresu. Nieadekwatne i mało precyzyjne jest tu używane niekiedy pojęcie izolacjonizmu. Treścią realizowanej w takich formach dyplomacji Stanów Zjednoczonych miała być stabilizacja polityczna i gospodarcza państw europejskich, zapewniająca jednocześnie maksymalizację zysków banków i koncernów USA.

Amerykanie rozumieci jednak, co słusznie podkreśla Costigliola, zupełnie inaczej pojęcie stabilizacji jak i drogi prowadzące do niej, niż np. Francuzi, Anglicy czy Niemcy. Hoover, Coolidge, Hughes czy Kellogg zakładali, iż podstawę powrotu Europy do „normalności” stanowi oparcie waluty o złoto, zrównoważenie budżetów, powszechne rozbrojenie oraz rozwiązanie kwestii niemieckiej. Reparacje i żądania polityczne Berlina stanowiły zaś zawsze punkt sporów między aliantami. Plan Dawesa i masowy napływ pożyczek udzielanych przez prywatne banki amerykańskie miał minimalizować kontrowersje i wprowadzić Niemcy ponownie do „rodziny Europy”. Załamanie się Planu Dawesa, a następnie mającego go zastąpić Planu Younga, świadczyło o błędnych założeniach i pomyłkach „nieoficjalnej” dyplomacji Waszyngtonu.

Dokładna i rzetelna analiza amerykańskiej polityki zagranicznej wobec Europy, przeprowadzona przez Costigliolę, nie wydaje się potwierdzać spotykanych w literaturze polskiej poglądów o jej zdecydowanie promienieckim i antypolskim charakterze⁴. Nie możemy mówić o celowym i stałym poświęcaniu interesów krajów środkowoeuropejskich, interesom Niemiec. Odrzucenie przez Senat Traktatu Wersalskiego nie oznaczało automatycznego poparcia Berlina.

⁴ M. Wojciechowski, *Stany Zjednoczone Ameryki Północnej i Europa Środkowa między dwiema wojnami (1918—1939/41)*, KH 1976, nr 2, s. 329—337.

Dyplomaci amerykańscy wychodzili z założenia, iż oczekiwana pacyfikacja i stabilizacja Europy może nastąpić tylko w wyniku odbudowy gospodarczej i politycznej Niemiec, a nie utrzymywania stałej przewagi i groźby interwencji ze strony Francji. Nie wszyscy w Waszyngtonie się z tym zgadzali, lecz sugestie profrancuskie nie znajdowały szerszego odzewu⁵.

Poparcie dla Berlina było wynikiem prób realizacji konkretnej doktryny politycznej, zakładającej odbudowę pokojowej, zjednoczonej, silnej gospodarczo i zabezpieczonej przed groźbą rewolucji Europy. Pomyślność mocarstw europejskich uważano w USA za jeden z podstawowych warunków rozwoju gospodarczego samej Ameryki (w kontekście doskonałego rynku zbytu).

Analiza polityki finansowej także nie potwierdza spotykanych poglądów o chęci podporządkowania przez Amerykanów gospodarki polskiej interesom niemieckim⁶. Różnice i dysproporcje w stosunku Waszyngtonu i Wall Street do Polski i Niemiec wynikały przede wszystkim z różnicy potencjałów gospodarczych i roli odgrywanej przez te kraje na arenie światowej, a także tradycji historycznej⁷.

Costigliola przekonuje, iż napływ prywatnych kapitałów do Niemiec po przyjęciu Planu Dawesa miał w konsekwencji doprowadzić do spłaty długów wojennych przez państwa Ententy, nie traktowano go zaś jako poparcia dla żądań politycznych Berlina. Poza tym obligacje niemieckich pożyczek emisyjnych, w przeciwieństwie do polskich, uważano w Stanach Zjednoczonych za doskonałą i bezpieczną lokatę kapitału.

Korzyści gospodarcze korporacji amerykańskich ze współpracy z firmami niemieckimi pozostawały o wiele większe niż z angielskimi czy francuskimi, nie mówiąc już o polskich. W tych warunkach pomoc finansowa i ograniczone poparcie polityczne USA dla Berlina nie mogą budzić zdziwienia. Motywacją nie była jednak wrogość czy niechęć do II Rzeczypospolitej.

Sprawy polskie znajdują w monografii Costiglioli dość żywy oddźwięk, niewątpliwie szerszy niż w pracach innych historyków amerykańskiej polityki zagranicznej w latach dwudziestych⁸. Przedstawiając pomoc ARA, autor podkreśla jednocześnie skuteczność amerykańskich nacisków na Piłsudskiego, aby zastąpić rząd o przewadze lewicy (Moraczewski) gabinetem o bardziej prawicowym charakterze, możliwym do uznania przez aliantów. Podobnie jak u większości historyków amerykańskich, wyczuwamy u Costiglioli tendencje do przecenienia znaczenia pomocy ekspertów ARA oraz doradców finansowych w latach późniejszych.

Najciekawsze fragmenty monografii poświęcone sprawom polskim dotyczą rozmów przeprowadzonych w Waszyngtonie, w październiku 1931 r. przez francuskiego premiera Pierre Lavalą z sekretarzem stanu Henry Stimsonem i prezydentem Hooverem. Rokowania dotyczyły postulowanej przez Amerykanów pokojowej rewizji postanowień Traktatu Wersalskiego, a szczególnie zaspokojenia żądań terytorialnych Berlina (Pomorze). Hoover i Stimson gotowi byli tą drogą doprowadzić do uspokojenia politycznego pogrążających się w kryzysie Niemiec. Odpowiedzi i reakcja Lavalą wyraźnie zniechęciły ich do ponawiania tego typu propozycji. Październikowe rozmowy amerykańsko-francuskie stanowiły jedyny moment w okresie między-

⁵ F. Costigliola, *John S. Stetson, Jr. and Poland*, s. 65–69; L. Ambrosius, *Wilson, the Republicans, and French Security after World War I*, "Journal of American History" 59, September 1972, s. 341–351.

⁶ Tezę tę zawierają szczególnie prace Zbigniewa Landau, np. Z. Landau, *Bank Dillon, Read and Co. a Polska*, „Sprawy Międzynarodowe” 1960, z. 7–8, s. 53–75; tenże, *Misja Kemmerera*, PH 1957, z. 2, s. 270–284 i wiele innych.

⁷ Dokładny przegląd stosunków amerykańsko-niemieckich zawiera monografia H. W. Gatzke, *Germany and the United States*, Cambridge, Mass. 1980.

⁸ Dla porównania patrz.: M. P. Leffler, *The Elusive Quest. America's Pursuit of European Stability and French Security 1919–1933*, Chapel Hill 1979 czy też L. Ethan Ellis, *Republican Foreign Policy 1931–1933*, New Brunswick, N. J., 1963.

wojennym, kiedy to Stany Zjednoczone proponowały korekty granicy polsko-niemieckiej. Inne mocarstwa czyniły to wielokrotnie⁹.

Costigliola poświęca także sporo uwagi zbliżeniu amerykańsko-francuskiemu osiągniętemu na przełomie 1926/1927 roku, w wyniku udzielenia Polsce pożyczki stabilizacyjnej.

Na ogół więc fragmenty pracy poświęcone zagadnieniom polskim nie budzą poważniejszych zastrzeżeń, jakkolwiek wypada żałować, iż autor nie wprowadził w szerszym stopniu wniosków i ustaleń ze swych poprzednich publikacji oraz nie wykorzystał większej ilości pozycji literatury dotyczącej II Rzeczypospolitej¹⁰.

Pewien niedosyt budzi konsekwentne pomijanie przez Costigliolę problemów związanych z drastycznym ograniczeniem w dwudziestoleciu międzywojennym emigracji europejskiej do Stanów Zjednoczonych. Wprowadzenie systemu kwot imigracyjnych spotkało się w państwach najbardziej nim dotkniętych z wyraźnym niezadowoleniem. Zahamowanie napływu nowych obywateli wpływało przede wszystkim z odczuwalnej rosnącej niechęci Amerykanów do Europy. Inny jej objaw stanowiły wydarzenia związane z *Red Scare* i masowe deportacje rzekomych i rzeczywistych anarchistów¹¹.

Emigranci, a szczególnie reemigranci stanowili w Europie najpowszechniejsze źródło informacji o Ameryce i przyczyniali się do kształtowania i rozpowszechniania różnego rodzaju mitów. Pominiecie tych problemów w pracy jest wyraźnie odczuwalne.

Wydaje się, iż Costigliola poświęcił także zbyt mało miejsca kontrowersjom i różnicom dotyczącym kierunków polityki zagranicznej, występującym wewnątrz partii republikańskiej po wyborze na prezydenta Warrena Hardinga¹². Rozszerzenie części monografii poświęconej wewnętrznym uwarunkowaniom dyplomacji kolejnych administracji republikańskich stanowiłoby jej cenne uzupełnienie.

Koncentrując uwagę na „nieoficjalnej”, stabilizacyjnej działalności finansistów i bankierów oraz rozwijającej się amerykańskiej Europy, autor mógł w większym stopniu uwzględnić rozwój oficjalnych, dyplomatycznych kontaktów z państwami Starego Kontynentu, czy też staraniem mającym na celu wprowadzenie USA do Trybunału Sprawiedliwości w Hadze¹³. Nie znalazły też w książce oddźwięku dość istotne zarówno z europejskiego jak i amerykańskiego punktu widzenia, wizyty szefa sztabu armii amerykańskiej, generała Douglasa Mac-Arthura w Europie i jego podróże po różnych krajach kontynentu (w tym także po Polsce)¹⁴.

Uwagi te nie umniejszają dużego znaczenia omawianej pracy. Jej rozmach, przejrzystość narracji oraz trafne uogólnienia dobrze świadczą o możliwościach autora.

Monografię zamykają dokładnie zredagowane przypisy, bibliografia oraz indeks osobowo-rzeczowy.

Bogusław Winid

⁹ Szerzej problem ten rozpatruje cenny artykuł P. Wandycza, *Stany Zjednoczone a Europa Środkowo-Wschodnia w okresie międzywojennym 1921—1939*, „Zeszyty Historyczne” 1976, nr 37, s. 3—38.

¹⁰ Brakuje na przykład pracy J. J. Lerski, *Herbert Hoover and Poland. A documentary history of a friendship*, Stanford 1977, czy też przemówień ministra Aleksandra Skrzyńskiego wygłoszonych podczas jego wizyty w USA, w 1925 roku: A. Skrzyński, *American Policy Toward Europe as viewed by a European*, Washington 1925.

¹¹ R. K. Murray, *Red Scare: A Study in National Hysteria 1919—1920*, Minneapolis 1955.

¹² Kontrowersje wewnątrz partii republikańskiej na tle polityki zagranicznej sygnalizuje między innymi P. A. Carter, *Another Part of the Twenties*, New York 1977, s. 170—172.

¹³ Costigliola nie analizuje także stosunku USA do Protokołu Genewskiego 1924 roku. Krótkie jego omówienie zawiera nie wykorzystany przez autora artykuł D. D. Bruks, *The United States and the Geneva Protocol of 1924: A New Holly Alliance?*, „American Historical Review” 64, July 1959, s. 891—905.

¹⁴ D. MacArthur, *Reminiscences*, New York 1964, s. 97—102.